

19. Kravchenko V. V. D. Y. Bahaliy v svitli y tini svoiei «Avtobiohrafii» [D. Y. Bahaliy in the light and shade of his “Autobiography”] // Bahaliy D. Y. Selected works, Kharkiv, 1999, Vol. 1, pp. 9 – 56.
20. Masnenko V. Samoidentyfikatsiia ukrainykykh istorykiv u konteksti stanovlenia natsionalnoi istorychnoi dumky (braty A. V. ta M. V. Storozhenky, I. A. Lynnychenko, D.I . Bahalii) [Identity Ukrainian historians in the context of early national historical thought (brothers Storozhenko, I. A. Lynnychenko, D. Y. Bahaliy)]. Kyevskaia staryna, 2002, Vol. 6, pp. 92–106.
21. Ranke L. Ob epokhakh novoi istorii. Lektsyi, chytannye bavarskomu koroliu Maksymylyanu [About epochs of modern history. Lectures, reading for the Bavarian King Maximilian], Moscow, Y. A. Balandyna Publ., 1898. – 192 p.
22. Soloviov S. M. Nabliudeniya nad istorycheskoi zhyzni narodov [Observations on the historical life of the nations]. Vesty Evropy, 1871, Vol. 12, pp. 738–760.
23. Telvak V. V. Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Theoretical and methodological bases of historical views of Michael Hrushevsky (late XIX – early XX century)], New-York – Drohobych, “Vymir” Publ., 2002. 235 p.
24. Utkyna N. F. Pozytivizm, antropohycheskyi materyalizm i nauka v Rossii (vtoraia polovina XIX v.) [The Positivism, Anthropological Materialism and science in Russia (second half of the XIX century)], Moscow, “Nauka” Publ., 1975. 350 p.
25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVOVU Ukrainy) [Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine, CSAHAM of Ukraine], found 14, description 1, case 11, pp. 22 – 25b.
26. TsDAVOVU Ukrainy [CSAHAM of Ukraine], found 166, description 2, case 975, pp. 38 – 54.
27. TsDAVOVU Ukrainy [CSAHAM of Ukraine], found 166, description 6, case 7908, pp. 139 – 142.
28. Shkurynov P.S. Pozytivizm v Rossii XIX veka [The Positivism in Russia XIX century], Moscow, University Publ., 1980. 416 p.

УДК 37.015 : 78

Т. П. СОРОКА

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Розкрито сутність позашкільної освіти та виховання як складової системи освіти України та визначено специфічні умови її функціонування. Охарактеризовано типи навчальних закладів, які здійснюють позашкільне навчання. Проаналізовано поетапно вітчизняний досвід позашкільної освіти в історичній ретроспективі, починаючи з 1919 р. Зосереджено увагу на особливостях функціонування позашкільних закладів в сучасних умовах як багатофункціональних центрів творчості вихованців, що мають ознаки складної багаторівневої педагогічної системи. Розглянуто проблему реформування змісту позашкільної освіти, що сприятиме розвитку пізнавальної мотивації та творчих здібностей підлітків. Сконцентровано увагу на визначенні місця позашкільної освіти в єдиному освітньому просторі та перспективах функціонування позашкільних навчальних закладів на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: позашкільна освіта, навчальні заклади, історичний аналіз, центри творчості, педагогічна система.

Т. П. СОРОКА

ВНЕШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: РЕТРОСПЕКТИВА И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Раскрыта сущность внешкольного образования и воспитания как составной системы образования Украины и определены специфические условия ее функционирования. Охарактеризованы типы учебных заведений, которые осуществляют внешкольное обучение. Осуществлен поэтапный анализ отечественного опыта внешкольного образования в исторической ретроспективе, начиная с 1919 г. Сосредоточено внимание на особенностях функционирования внешкольных заведений в современных условиях как многофункциональных центров творчества воспитанников, которые имеют признаки сложной многоуровневой педагогической системы. Поднимается проблема реформирования содержания внешкольного образования, которое будет

содействовать развитию познавательной мотивации и творческих способностей подростков. Сконцентрировано внимание на определении места внешкольного образования в едином образовательном пространстве и перспективах функционирования внешкольных учебных заведений на рынке образовательных услуг.

Ключевые слова: *внешкольное образование, учебные заведения, исторический анализ, центры творчества, педагогическая система.*

T. SOROKA

EXTRACURRICULAR SCHOOL ACTIVITIES: A RETROSPECTIVE VIEW AND MODERN CHALLENGES

The article reveals the essence of extracurricular school activities and upbringing as a component of the system of education of Ukraine. Specific conditions of its existence are signified. The types of educational establishments performing extracurricular school activities are described. The stage - by - stage analysis of the native experience of extracurricular education in the historical retrospective view is carried out, beginning from 1919. Attention is concentrated on the features of functioning of extra-scholastic establishments in the existing terms, which are multifunction centers of pupils creativity with the signs of the complex multilevel pedagogical system. The article investigates the problem of reformation of the substance of extra-scholastic education that will encourage the development of cognitive motivation and creative capabilities of teenagers. Special attention is focused on the defining the position of extracurricular school education in the unitary educational environment and prospects of functioning of out-of-school educational establishments at the market of educational services.

Key words: *extra-scholastic education, educational establishments, historical analysis, centers of creativity, pedagogical system.*

У нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманітаризації освіти підвищується попит підлітків та їх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання.

Позашкільна освіта є складовою системи неперервної освіти, що забезпечує розвиток здібностей і обдарувань дітей шкільного віку, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному самовизначенні. Сутність позашкільної освіти та виховання як частини системи освіти України визначають специфічні умови її функціонування, а саме: диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність тощо [8, с. 20].

Зміст позашкільної освіти та виховання порівняно з базовою і професійною освітою ґрунтується на принципово інших засадах, якими є засадами є особистісні замовлення дітей та їхніх батьків. Ці замовлення постійно розвиваються, варіюються, в чому і простежується безперервна динамічність вказаної ланки освіти, її нестандартність та варіативність.

Позашкільна освіта здійснюється в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості в реальному житті, у відкритій системі соціалізації та розглядаються як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні та розвитку дітей і підлітків. Вона передбачає самостійний вибір і використання її суб'єктами доступних для сприйняття різноманітних форм і методів навчально-виховного процесу: визначення форм і методик навчання та виховання, тематики наукових досліджень, навчально-виховних курсів та спецкурсів і послідовність їх опанування з урахуванням і вікових особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей особистості [5, с. 251–263].

Головною метою позашкільної освіти та виховання є створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах ринкової економіки, впровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, техніко-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-природничої, туристсько-краєзнавчої та інших видів творчості [7, с. 41].

Організація позашкільної діяльності учнівської молоді є одним з резервів підвищення якості та інтенсивності вирішення завдань суспільства в галузі освіти.

Аналіз наукових і методичних джерел з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів засвідчує наявність широкого спектра досліджень її різних аспектів. Так, питання педагогічного процесу в позашкільних навчальних закладах висвітлені в роботах Т. І. Сущенко, організації і проведення занять предметно-технічних гуртків – Є. І. Мегема, формування освітнього середовища клубу, як закладу додаткової освіти – М. Р. Катуні, становлення національної самосвідомості учнів – А. В. Ращенко, розвитку технічних здібностей учнів – Г. Є. Левченка, І. С. Волощука, О. О. Білошинського, педагогічних умов технічної творчості учнів – Ю. Г. Бельмача, розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі – Н. Т. Тверезовської, професійного самовизначення учнів – Н. В. Жемери та ін.

Водночас актуальним залишається питання здійснення поетапного аналізу вітчизняного досвіду позашкільної освіти в історичній ретроспективі, розкриття цінності позашкільного навчання і виховання, що полягає в його гнучкості, можливості задоволення дитячих інтересів, враховуючи вимоги часу.

Мета статті – розкрити окремі аспекти розвитку вітчизняної позашкільної освіти в минулі роки та зосередити увагу на проблемах сучасності.

Система позашкільного виховання на всіх етапах історичного розвитку України була предметом повсякденної турботи держави. Перші позашкільні заклади виховання – клуби були утворені в 1919 р. Пропонуючи створити дитячий клуб, відомий спеціаліст в галузі позашкільної роботи С. Т. Шацький розумів це як утворення центру, де організується дитяче життя відповідно до вимог, які виходять із природи дитини [4, с. 23–26]. Цінність позашкільної виховної роботи полягає в її гнучкості, можливості задовольняти всілякі дитячі інтереси й вимоги. С. Т. Шацький визначав такі напрями діяльності, які відповідають основним дитячим запитам: охорона та зміцнення здоров'я; навчання; гра; організаційно-громадська робота; заняття мистецтвом; праця [9, с. 143–145].

Клуби, як переконає аналіз історичних матеріалів та документів, були на початку 1920-х років основним типом позашкільних виховних закладів, масовою установою, своєрідним провідником педагогічного впливу на підростаюче покоління. Вони створювалися для дітей, які не відвідували школу і були сам на сам з вулицею. В зазначений період майже 40 % дітей та підлітків перебували поза школою – це було наслідком більшовицького перевороту і громадянської війни. Саме для них на кошти профспілок і народної освіти створювалися при культпросвітніх установах клуби, в яких можна було отримати певні навички, загальноосвітні знання, навчитися працювати в колективі. При клубах виникали і працювали різноманітні гуртки, головним напрямом яких було посилення виховної роботи серед підростаючого покоління. Поступово стали переважати форми організації роботи, пов'язані із залученням дітей та молоді до соціально-політичного життя [4, с. 33–35].

Через економічну скруту виникали труднощі з фінансування, добору кадрів, але губернські відділи народної освіти, що існували тоді, розгорнули широку роботу для створення клубної мережі, використовуючи кращий педагогічний досвід. Дитячі та підліткові клуби відкривалися в Херсонській, Чернігівській, Черкаській та інших губерніях, найбільше поширеними були на Катеринославщині, а вже через рік їх мережа охопила і Харківщину. На 1 січня 1922 р. в Україні налічувалося 163 клуби, які були на державному утриманні. Решта закладів такого типу працювали на громадських засадах, а тому офіційно не враховувались [4, с. 45–46].

Педагоги вбачали в дитячих та підліткових клубах великі потенційні можливості у формуванні особистості й вимагали їх створення, вважали ці виховні заклади однією з форм, що відволіче учнівську молодь від негативного впливу вулиці. В багатьох випадках дитячі клуби поєднували виховні та навчальні завдання, чим привертати до себе величезні маси вихованців.

Умовами правильної побудови роботи в таких закладах вважалися точний облік вимог дітей та підлітків, залучення вихованців до безпосередньої участі в масовій роботі, її

плановість та відповідність віку дітей. Зміст масової роботи розподілявся на 4 основні цикли: громадсько-політична діяльність, науково-технічна діяльність, виховання матеріалістичного світогляду, підвищення культурного рівня [1, с. 15–17].

У період 1920–1930 рр. в Україні працювали такі типи клубів:

– окружний з розгорнутими формами клубно-гурткової роботи: з майстернями, спортивним залом, майданчиком для занять фізкультурою, який діяв увесь рік, кутком живої природи;

– районний у робітничому або промисловому центрі з менш розгорнутими формами клубно-гурткової роботи, тут функціонувала лише частина майстерень, спортзал, майданчики;

– дитячі клуби при фабриках, заводах, радгоспах тощо;

– дитячі кімнати при робочому клубі та ін. [8, с. 21].

Змістом роботи закладів такого типу було проведення бесід, занять з праці, ліквідація неписьменності серед безпритульних, ігри, в т.ч. соціального характеру, екскурсії на виробництво, на природу. Клуби і гуртки ставали найгострішою потребою дітей, тому державні та громадські організації приділяли багато уваги їх організації. Виховна робота в клубі повинна була розпочинатися з вивчення навколишнього соціального середовища з метою подальшої його зміни, а вже на основі отриманих матеріалів розроблявся та складався конкретний план дій.

До 1930-х років визначилося уявлення про цілі, зміст позашкільного виховання як про всебічний розвиток особистості, що здійснюється шляхом виявлення, формування схильностей дітей у процесі колективної суспільно корисної праці. На цей час в СРСР в основному була побудована система позашкільного виховання підростаючого покоління, яка включала широку мережу різних типів позашкільних закладів. В Україні в зазначений період більш-менш систематично працювали 5 театрів юного глядача, 54 клуби, 49 технічних станцій, 7 екскурсійних станцій і баз. Крім того, функціонувала низка дитячих кімнат при житлокооперативах, клубах для дорослих, але ці організації не охоплювали всіх дітей та підлітків. Існував, також величезний розрив між запитами та інтересами дітей і формами та змістом роботи позашкільних закладів, тому з'явилася потреба якомога швидше вивчити специфіку педагогічного впливу на дітей у позашкільній діяльності [4, с. 44–46].

У зв'язку з політехнізацією освіти значне місце в діяльності позашкільних закладів посіла технічна пропаганда. В Україні у 1932 р. було 9 великих технічних станцій та 40 маленьких, значна кількість різних технічних гуртків у клубах та школах, які задовольняли інтерес дітей та підлітків до праці, техніки, залучали їх до громадської роботи. У 1934 р. виникли і своєрідні позашкільні заклади за місцем проживання – піонерські форпости та дитячі кімнати при житлокооперативах. У червні 1935 р. в Києві зусиллями всієї громадськості було організовано 511 форпостів при житлокооперативах, 96 дитячих кімнат. Цей досвід швидко перейняли і в інших містах України [4, с. 44–47].

У цей період формувалася і структура управління та координації позашкільної роботи. Було створено такі методичні і наукові центри, як науково-дослідні інститути дитячої гри (1921–1923 рр.) і методів позашкільної роботи (1923–1930 рр.), відділення з позашкільної роботи при Академії комуністичного виховання (1929–1936 рр.), друкувалися журнали «Внешкольник», «Организуйте детей», «Вожатый», «Затейник» та ін. Велику увагу приділяли й підготовці кадрів. Зростала мережа позашкільних закладів в Україні [4, с. 67–68].

Однак треба відзначити, що з кінця 1920-х років діяльність таких закладів переорієнтовується – від демократичності, творчості, дитячої самодіяльності й гри до посилення і домінування ідейно-політичної спрямованості, жорстокої регламентації партійно-урядовими органами, заорганізованості з боку міністерства і відділів народної освіти, комсомолу. Особливу увагу тоді приділяли «боротьбі за знання», помітно звужувалася сфера суспільно корисної праці, позашкільні форми замінювали шкільними формами проведення занять, де основним був не розвиток творчості, а запам'ятовування. Значне поширення дістають предметні гуртки, методика роботи яких дублювала шкільний урок. Таке переорієнтування діяльності позашкільних закладів завдало їм величезної шкоди [8, с. 20–22].

Наприкінці 1930-х років почали масово створюватися позашкільні заклади нового типу – палаци піонерів та жовтенят. У цих закладах діти проводили дозвілля і відпочивали, тут виявлялися їх здібності і таланти. В УРСР створювалися також художні студії, ігротеки, дитячі залізниці, однак одним із постійно діючих типів позашкільних закладів залишалися клуби. Останні продовжували педагогічний вплив на дітей за безпосередньою їх участю через широке використання їхньої творчості, ініціативи та активності [7, с. 85–88].

Всі позашкільні заклади в Україні постраждали під час Другої світової війни. Та педагоги з позашкільної роботи в умовах воєнного і післявоєнного періоду продовжували свою виховну й освітню діяльність.

Зміст, форми і методи роботи позашкільних закладів, вимоги до них, висунуті у післявоєнний час, здебільшого визначалися перспективами розвитку школи, вимогами тодішнього так званого соціалістичного суспільства до підростаючого покоління. Позашкільна діяльність з дітьми стає важливою ланкою системи народної освіти.

З 1957 р. помітно активізується діяльність позашкільних закладів щодо розвитку пізнавальних інтересів школярів, їхньої соціальної і трудової активності. В цей період виникають позашкільні заклади нових типів: клуби юних моряків, пожежників, механізаторські ланки, тваринницькі бригади тощо. Проте тоді ж посилюється централізація управлінської влади, що зумовила заформалізацію освітньо-виховного процесу в позашкільних закладах, коли задоволення потреб дитини в особистій творчій діяльності підмінювалося бюрократичними починаннями (масовістю позашкільних закладів) [8, с. 20–22].

Широкого розмаху набуває діяльність позашкільних навчальних закладів у 1960-ті роки. Вперше (в 1960–1962 рр.) був проведений перший післявоєнний огляд позашкільних навчальних закладів [4, с. 112].

В УРСР працювала широка мережа позашкільних навчальних закладів різних типів, найважливішими принципами роботи яких були ідейна спрямованість, зв'язок із суспільним життям, розвиток ініціативи і творчості вихованців, забезпечення можливості участі кожного учня в різних видах діяльності, що відповідала його інтересам і віку [7, с. 95].

Історичний аналіз становлення і розвитку позашкільних закладів в Україні свідчить що, попри недоліки й упущення в їхній діяльності, основою були досягнення й позитивні впливи на розвиток юної особистості. Тому варто зберегти краще, що було нагромаджено в роботі позашкільних закладів в минулому, і працювати над створенням якісно нової системи позашкільної роботи, яка покликана забезпечити національне відродження самобутності і культури молодих поколінь незалежної України [7, с. 95–96].

Сьогодні існує тенденція до створення великих позашкільних навчальних закладів, їх концентрації, відкриття центрів позашкільного виховання. Збільшується кількість клубів різних напрямів діяльності, в яких діти й молодь отримують допрофесійну підготовку, загартовуються фізично, проводять змістовне дозвілля.

Політичні, соціальні й економічні перетворення в Україні зумовлюють потребу більш ефективної соціалізації підростаючого покоління. Життя вимагає розглядати цей процес не лише в контексті гуманізації освіти, розвитку в учнів національної самосвідомості, а й педагогізації суспільства. Перед сучасною педагогікою стоїть складне завдання: з одного боку, є потреба звільнити дітей та молодь від надмірної опіки, створити сприятливі умови для продуктивної навчальної та творчої діяльності, а з іншого – впливати на виховання такого громадянина, який би не лише відчував себе особистістю, а й керувався у повсякденному житті моральними цінностями та був здатний відповідати за свої дії перед суспільством [2, с. 234]. Реалізація цих завдань можлива за умов утвердження в Україні демократичного, громадянського, правового суспільства.

Важливим засобом соціалізації є залучення підростаючого покоління до соціально визначеної креативної діяльності. Необхідними є мотивація та стимулювання навчальної й творчої праці, самопізнання та саморозвитку особистості. Особлива роль у цьому належить позашкільним навчальним закладам. Адже саме вони активно використовують особистісно-орієнтовані інтерактивні методики, емпірично індуктивні образні методи педагогічної

діяльності та прийоми експресивного впливу, створюючи при цьому реальні умови для соціалізації, навчання вихованців, формування культури людських взаємин.

Діяльність сучасних позашкільних навчальних закладів України, їх основні принципи, мета, зміст навчальної та виховної роботи визначені законодавчими та нормативними актами, насамперед Законом України «Про позашкільну освіту» та Положенням про позашкільний навчальний заклад. Керуючись у своїй діяльності вищезазначеними документами, позашкільні заклади виконують державне замовлення щодо надання послуг позашкільної освіти дітям та учнівській молоді [3, с. 3–4].

Соціальні й духовні зрушення, що відбуваються в Україні, зумовили об'єктивну необхідність модернізації змісту освіти, загальнотеоретичною основою якої сьогодні є парадигма особистісно-зорієнтованого виховання. Сутність останньої полягає у формуванні наукових уявлень про потреби особистості та суспільства і особливості їх взаємодії; можливі цілі і завдання освіти та виховання в особистісному і соціальному аспектах; дитину, її можливості і потреби; основні характеристики особистості педагога, цілі та способи його діяльності; взаємодію особистості, громадянського суспільства й держави.

У контексті означеної проблеми незаперечно важливе значення має надаватися удосконаленню змісту позашкільної освіти, «як невід'ємної частини цілісної системи освіти України» [3, с. 5]. Актуальність реформування змісту позашкільної освіти посилюється тим, що ця система орієнтована на вільний вибір особистістю видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації та творчих здібностей.

Отже, позашкільна освіта має розглядатись як така, що виявляє найближчі, перспективи розвитку особистості в різних соціальних та освітньо-виховних інституціях, де позашкільні заклади мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її самореалізації і професійного самовизначення. Їх перехід до якісно нового стану збігається у часі з усвідомленням позашкільної освіти не тільки як надзвичайно актуального явища для подальшого розвитку освітнього простору України, а і як однієї із складових педагогіки розвитку [6, с. 12]. Тому позашкільна освіта не може розглядатись як додаток до школи, цей вид освіти – самостійний і ніколи ніякою школою замінений не буде, оскільки чим вищий якісний рівень шкільної освіти, тим ширшим стає спектр освітніх інтересів і запитів особистості, а їх загальноосвітня школа самотужки задовольнити не може.

Сьогодні позашкільний навчальний заклад разом зі школою, іншими начальними закладами став активним учасником створення у своєму регіоні різнорівневої, цілісної системи, яка індивідуалізує освітній шлях дитини. Однак все таки постало питання про місце позашкільної освіти в єдиному освітньому просторі, визначення співвідношення її з іншими ланками освіти, перспектив функціонування позашкільних навчальних закладів на ринку освітніх послуг. Хоча очевидним є те, що позашкільні навчальні заклади – це багатофункціональні центри творчості вихованців, мають ознаки складної багаторівневої педагогічної системи, де організація навчально-виховного процесу спрямована не на максимальне навантаження дитини навчальним матеріалом, а на розвиток їх здібностей, де педагогічний процес зорієнтований так, щоб викликати у вихованця позитивні емоції і сприяти його повноцінному розвитку. Вони дають знання, формують в учнів вміння і навички відповідно до їхніх інтересів, забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, готують до професійної і громадської діяльності, створюють умови для організації змістовного дозвілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головань Г. С. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання / Г. С. Головань // Рідна школа. – 2004. – № 6. – С. 15–17.
2. Закон України «Про позашкільну освіту» // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 229–250.
3. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник Міністерства України. – 1997. – № 7. – 38 с.
4. Народное образование в СССР: общеобразовательная школа. Сб. документов. 1917–1973 гг. – М.: Просвещение, 1974. – 235 с.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку типових позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад» // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 251–263.
6. Пустовіт Г. П. Деякі аспекти методології позашкільної освіти / Г. П. Пустовіт // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 11–15.
7. Сущенко Т. И. Педагогический процесс во внешкольных учреждениях: учебно-методическое пособие / Т. И. Сущенко. – К.: Рад. школа, 1986. – 118 с.
8. Цвірова Т. Виховна робота в позашкільних закладах України: історія і сьогодення / Т. Цвірова // Рідна школа. – 2003. – № 2. – С. 20–22.
9. Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения: 2-х т. / С. Т. Шацкий. – М.: Просвещение, 1980. – Т. 1 – 342 с.

REFERENCES

1. Holovan H. S. Piznavalnyy interes yak chynnyk pidvyshchennya efektyvnosti protsesu navchannya [Cognitive interest as a factor of increase of efficiency of process of studies], *Ridna shkola*, 2004, vol. 6. pp. 15–17.
2. Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» [A law of Ukraine "On out-of-school education"], *Osvita Ukrainy. Normatyvno-pravovi dokumenty*, Kyiv, Milenium, 2001. pp. 229–250.
3. Kontseptsiya pozashkilnoyi osvity ta vykhovannya [Conception of out-of-school education and education], *Inform. zb. Minosvity Ukrainy*, 1997. – vol. 7. – 38 p.
4. Narodnoe obrazovanie v SSSR: Obshheobrazovatel'naja shkola [Folk education is in the USSR: General school] *Sb. dokumentov, 1917–1973 gg.* Moscow, Prosveshhenie, 1974. – 235 p.
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennya pereliku typovykh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv i Polozhennya pro pozashkilnyy navchalnyy zaklad» [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine is "About claim of list of typical out-of-school educational establishments and Statute about out-of-school educational establishment"], *Osvita Ukrainy. Normatyvno-pravovi dokumenty*, Kyiv, Milenium, 2001. pp. 251–263.
6. Pustovit H.P. Deyaki aspekty metodolohiyi pozashkilnoyi osvity [Some aspects of methodology of out-of-school education], *Shlyakh osvity*, 2000. vol 2. pp. 11–15.
7. Sushhenko T.I. Pedagogicheskij process vo vneshkolnyh uchrezhdenijah: uchebno-metodicheskoe posobie [A pedagogical process is in out-of-school establishments]. – K., Rad. Shkola, 1986. – 118 p.
8. Tsvirova T. Vykhovna robota v pozashkilnykh zakladakh Ukrainy: istoriya i sohodennya [Educator work in out-of-school establishments of Ukraine : history and present time], *Ridna shkola*, 2003. vol. 2. pp. 20–22.
9. Shackij S.T. Izbrannye pedagogicheskie sochinenija [Select pedagogical compositions], *V 2-h t. Moscow, Prosveshhenie, 1980.T.1, 342 p.*